

Dijital Çağda Türkiye’de Gazete Arşivleri

DOI: 10.26466/opus.492434

*

A.Nevin yıldız* - Özgün Dinçer**

* Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Beytepe/ Ankara/Türkiye

E-Posta: newaysenevinyildiz@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0524-5029](https://orcid.org/0000-0002-0524-5029)

** Dr. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Cebeci/Ankara/Türkiye

E-Posta: ozgun29@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6881-5247](https://orcid.org/0000-0001-6881-5247)

Öz

Bu çalışmada genel olarak demokratik bir kamusal alan açısından arşivcilik ve gazetecilik mesleklerinin taşıdığı önemi ve rolü ele alınmakta ve birbiriyle ilişkili bir biçimde tartışılmaktadır. Araştırma ile Türkiye’de gazete arşivciliğindeki genel durumu tespit etmek ve bu alanda dijitalleşme ile ortaya çıkan dönüşümlerin demokratik bir kamusal alanın inşasına etkilerini görünürlük kılmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle hem gazetecilik hem de arşivcilik ile ilgili literatür birbiriyle ilişkili ve demokrasi açısından önemi çerçevesinde tartışılmıştır. Daha sonra çalışmanın amacı doğrultusunda Hürriyet, Milliyet gazetelerinden gazeteci ve arşivcilerinden ve Milli Kütüphane’nin arşivci ve kütüphanecilerinden oluşan toplam yedi kişi ile derinlemesine görüşme tekniği ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular analiz edilecektir. Görüşmelerde Türkiye’deki gazete arşivciliğinin genel durumu, manuel arşivcilik ve dijitalleşme ile birlikte gazete arşivciliğinde ortaya çıkan dönüşümler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgular demokratik bir kamusal alanın inşasında dijital arşivciliğin getirdiği yenilikler, olanakları ve kısıtlılıklar bağlamında yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda dijitalleşmenin arşivcilik alanına, özellikle depolama, koruma, erişim gibi açılardan önemli kolaylıklar getirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte erişim konusunda uygulamadaki bazı kısıtlılıklar demokratik bir toplumda kamuoyunun bilgiye engelsiz ve eşit bir şekilde ulaşabilmesi açısından çeşitli sorunlara yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arşivcilik, Gazetecilik, Gazete Arşivleri, Dijitalleşme, Türkiye

Newspaper Archives in the Digital Age in Turkey

*

Abstract

This study generally focuses on newspaper archives in relation with the democratic system in which they developed and also their importance in the formation of democratic public sphere. We mainly try to analyze and understand with this study the general situation of newspaper archives and how the digitization of archives affects and the functions in construction of the democratic public sphere in Republic of Turkey. Together with the digitalization process, which possibilities have emerged in terms of transparency and accessibility therefore in terms of freedom of communication on public's reach to newspaper archives is the main question asked in this paper. Within the scope of this study, literature review was conducted to discuss the relationship between democracy and public space and newspaper archives and to collect data on both manual and digital newspaper archives in Turkey in-depth interview technique has been chosen as research method. Within the scope of this study, literature review was conducted to discuss the relationship between democracy and public space and newspaper archives and to collect data on both manual and digital newspaper archives in Turkey in-depth interview technique has been chosen as research method. With two of Turkey's largest national newspaper and a total of 7 people from the national library of interviews were conducted in Ankara and Istanbul. The findings will be interpreted in the context of innovations, possibilities and constraints of digital archiving in the construction of a democratic public sphere.

Keywords: *Archivist, Journalism, Newspaper Archives, Digitalization, Turkey*

Giriş

Başta araştırmacılar olmak üzere birçok kesim açısından tarihten politikaya kültürden sosyal yaşamın farklı alanlarına kadar birçok konuda bilgi sağlayan önemli kaynaklardan biri de gazetelerdir. Gazetelerin arşivlenmesi konusu da bu açıdan önem taşımaktadır. Teknolojideki gelişmeler ile birlikte arşivleme alanındaki pratikler de değişmiş dönüşmüş özellikle mekan kısıtlılığı veya saklanan belgelerin ömrü gibi konular açısından belirli kolaylıklar sağlamıştır. Bu çalışmada gazete arşivleri ve özellikle dijitalleşme ile birlikte arşivcilikte yaşanan dönüşümler, demokratik toplumlarda varolması öngörülen güçlü bir kamusal alan açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurularak incelenecek iletişim özgürlüğü ve kamunun bilgiye dolayısıyla gazete arşivlerine erişimi açısından tartışılacaktır. Dolayısıyla araştırmanın temel sorusu dijitalleşme ile birlikte kamunun gazete arşivlerine erişiminde nasıl bir dönüşümün yaşandığı ve iletişim özgürlüğü açısından nasıl olanaklar sağladığıdır. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan bu sorunun yanıtlanması, gazetecilik ve arşivcilik meslek dallarının demokratik sistemlerin olmazsa olmazı olan iletişim özgürlüğüne katkısına, başka bir ifadeyle bilginin halka eşit ve engelsiz yayılmasında üstelendikleri işlevlere dijitalleşme çerçevesinde görünürlük kazandıracağı için önemlidir. Zira iletişim ve bilgi teknolojilerindeki yeniliklerin doğrudan ve yoğun bir biçimde etkilediği başlıca sektörlerden biri olarak haber medyasının dijitalleşme ile ilişkisini arşivcilik açısından inceleyen bu çalışmada, gazete arşivlerindeki dijitalleşmenin bilginin engelsiz ve eşit bir biçimde yaygınlaştırılmasına, dolayısıyla toplumun demokratikleşmesine önemli katkıları olduğu öne sürülmektedir. Bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılarak gazeteciliğin ve arşivciliğin demokrasi açısından önemini tartışılmış daha sonra ise dijitalleşmenin demokratik bir kamusal alanın oluşmasında gerekli olan bilgiye erişim açısından sağladığı olanakları inceleyen bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda iki ulusal gazete (Milliyet ve Hürriyet) ile bir ulusal kütüphane (Milli Kütüphane)’de çalışan arşivciler ve gazeteciler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde arşivlemenin genel durumu yanında bu arşivlerin nasıl korunduğu ve erişimin nasıl mümkün olduğu ve dijitalleşme ile bu alanda ne tür yeniliklerin mey-

dana geldiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmelerle amaçlanan, Türkiye’de gazete arşivciliğinin genel durumuyla birlikte, gazetelerin arşivlenmesinde depolama, korunma ve erişim çerçevesinde geliştirilen politikalara açıklık getirmektir. Tartışmaya konu olan bu başlıklara ilişkin verilerin edinilmesi, gazete arşivciliğinde dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yenilikleri, şeffaflık ve erişim açısından tartışmaya olanak tanıyacağı için önemlidir. Çalışmanın, bu öğelerin incelenmesi ile, gazete arşivciliğinde dijitalleşmenin demokratik bir kamusal alanın oluşumundaki katkılarına görünürlük kazandıracakı düşünülmektedir.

Demokratik Sistemlerdeki İşlevleri Çerçevesinde Arşivcilik ve Gazetecilik Meslekleri

Tarihsel olarak soylu ailelerin ve devletlerin özel veya kamusal ticari veya günlük çeşitli aktivitelerini kayıt altına almaları amacıyla arşiv tutmaları Sümerlerden başlamakla birlikte arşivcilik faaliyetinin ilk örnekleri Asurlular’da görülmektedir (Bradsher ve Michele, 1985, s.19-21; Cadell, 1995, s.37-38). Ortaçağ’da ise özellikle kiliseler tarafından doğum, ölüm ve evlilik ile ilgili kayıtlar tutulmuş geç ortaçağ döneminde ticaretin gelişmesi ile birlikte ticari faaliyetlere ve sosyal yaşama ilişkin kayıtlar da tutulmaya başlanmıştır (Bradsher ve Michele, 1985, s.19-21). Bu süreç, arşivciliğin yeniçağ ile birlikte yönetsel bir araç olarak da yükselişe geçtiğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte arşivciliğin günümüzdeki anlamıyla gelişimi modern ulus devletin gelişimi ile yakından ilişkilidir ve bugün anladığımız manada arşiv yönetiminin temelleri ise Fransız Devrimi’ne dayanmaktadır. Fransız Devrimi ile birlikte ulusun dolayısıyla yurttaş öznenin inşasında arşivlere önemli bir rol yüklenmiş, devletlerin geçmişlerini koruması ve geçmişin kanıtları sayılan önemli belgelerin arşivlenmesi de bu süreçte önemli bir öncelikli bir yükümlülük olarak ortaya çıkmıştır. İkinci olarak ulus devletin gelişiminde milli kimliğin ve yurttaş öznenin inşasında arşivlerin önemi anlaşılmiş ve bu kapsamda arşivlerin bir kamu malı olduğu kabul edilerek kamusallaştırılmıştır. Böylece arşivcilik devlet yönetiminin kapsamına alınarak halkın erişimine açık hale getirilmesi ile modern arşivcilik doğmuştur Merkezileştirilerek kamu yönetimine dahil edilen arşivler ile kiliselerin bilgi üzerinde kurduğu tahakküm kırılmış,

böylece arşivcilik bağlamında bir sekülerleşme yaşanmıştır. Modern çağla birlikte hem tek bir elden muhafaza edilen hem de halkın erişimine açık bir arşivcilik anlayışı ortaya çıkmış bilginin halka yayılarak demokratikleşmesine öncülük eden bu değişimler tüm dünyadaki arşivciliği etkilemiş arşivlerin işlevleri gibi kullanım amaçları da dönüşmüştür (Posner, 1984, s.3-10; Bradsher ve Michele, 1985, s.23-28).

Tarihsel dönüşümleri takip edildiğinde arşivciliğin, bilginin sekülerleşmesinde olduğu gibi demokratikleşerek yaygınlaşmasında da önemli işlevler üstlendiği görülmektedir. 20.yy’da yükselen modern devletin özellikleri ve modern toplumun bilgi ile kurduğu ilişkinin dönüşmesi, materyallerin daha fazla kayıt altına alınmasına neden olmuştur. Kayıtlar her türlü gündelik hayat pratiğinin, bir ulusun rutin gelişim ve eylemlerinin izlenmesi ve bunların savunulması açısından önemli bir araç haline almış; böylece arşivcilik millet ve devletlerin kendi kimlik ve varoluşlarını gösterme biçimlerine dönüşmüştür (Bradsher ve Michele, 1985, s.29-30; Rhoads,1991, s. 28). Dolayısıyla da bilgiyi tabana yayarak toplumun demokratikleşmesine katkı sağlayan bir faaliyet alanı olarak arşivcilik tarih sahnesindeki yerini almıştır. Zira arşiv belgelerinin hakikati olduğu gibi yansıttığı dolayısıyla da hakikatin taşıyıcıları olan bu belgelerin şeffaflık ilkesi çerçevesinde tüm kamunun erişimine açık olması gerektiği gibi iki temel ilke (Ahıska, 2006) ile birlikte arşivcilik demokratik bir kamusal alanın inşası açısından önemli ve vazgeçilmez bir meslek dalı olarak varlığını kurmuştur. Bu iki ilke gazeteciliğin kamusal sorumluluklarla donatılmış bir meslek olarak doğuşunu sağlayan ilkelerle gerek ortaya çıktıkları tarihsel süreç gerekse de içerik açısından büyük benzerlikler taşır. Tartışmaya konu olan bu çerçeve, her iki mesleğin demokratik sistemler açısından üstlendikleri işlevlerdeki benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Arşivciliğin ilk prensibi olarak da tanımlanan orijinallik, belgenin kanıt belgesi olma niteliğinin korunması anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, bir olayın nasıl ve niye olduğuna ilişkin belgelerin kamu yararı adına korunması gibi belgenin fiziksel ve entelektüel açıdan korunması da arşiv malzemesinin orijinalliğinin, dolayısıyla da kanıt belgesi olması niteliğinin korunması anlamına gelmektedir (Benedict, 1985, s. 177-178). Tüm yurttaşların kullanımına açık olması beklenen arşivlerdeki belgelerin orijinalliği, sadece hükümetlerin veya devletlerin

değil halkın da hafızasının doğru oluşturulması, dolayısıyla geçmişe ait bellekle bu belleğin ışığında kurulan bugünün hakikate yaslanmasını sağlayacağı için önemlidir. (Cadell, 1995, s.43-44). Arşivciden beklenen, bir belgenin seçiminde olduğu gibi korumasında ve bağlamı içinde yorumlamasında da yansız ve nesnel olması, hakikati ve dolayısıyla da kamu çıkarını kendi öznel çıkar ve görüşlerinin üstünde tutmasıdır. Bu aslında arşivcinin belgenin orijinal değerini, nesnellik ilkesine bağlı kalarak korumasını, dahası aynı ilke doğrultusunda yorumlamasını gerektiren bir mesleki vasıftır (Binark, 1980, s. 4-5; Posner, 1984, s.15; Evans, 1984, s.23; Jenkinson, 1984, s.18-19). İkinci ilke olan şeffaflık da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Özetle arşivci bilginin hızlı, yeterli ve düzgün bir şekilde toplanarak tasnifinin ötesinde, toplanan bilginin sonraki kuşaklara aktarımından da sorumludur. Bu sorumluluğun en önemli yanı toplanan bilginin gerçekleri olduğu gibi toplumun iyisini de gözeterek korunması ve tüm yurttaşlara eşit bir biçimde, engelsiz olarak yayılmasıdır(Jenkinson,1984, s.20- 21). Arşivcide olması beklenen bu vasıflar, esasında arşivcilik mesleğinin etik kodlarına ve profesyonel ilkelerine işaret etmektedir. Gazetecilik mesleğinin evrensel bir uğraş alanı, yani profesyonel ilkeleri olan bir meslek dalı olarak ortaya çıkışının da benzer saiklere dayalı etik kodlara dayandığı açıktır. Arşivci için önemli olan belgenin orijinalliğinin başka bir ifadeyle kanıt özelliğinin korunması ilkesi ile gazeteciliğin kurucu ilkesi olan nesnellik ve yansızlık bu anlamda bazı açılardan benzerlik göstermektedir.

Demokratik bir kamusal alanın oluşmasında yurttaşların ihtiyaç duydukları bilgiye erişimlerinde şeffaflık, açıklık ve eşitlik olması ile basının demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak görülmesi arasında kurulan ilişki aslında haberin nesnel ve tarafsız olduğuna ilişkin gazeteciliğin profesyonel kodları ile yakından ilişkilidir (Habermas 2003; İrvan 1995). Özel veya politik çeşitli yapıların kendi çıkarlarını savundukları gazetelerden farklı olarak 19. Yüzyılda *penny press* ile birlikte ticari bir ürün olarak gazeteler ortaya çıkmıştır. Bu süreç içinde gazeteciliğin profesyonel bir meslek olarak ortaya çıkmasını mümkün kılan meslek ilkeleri de oluşturulmuştur. Nesnellik ve yansızlık olarak iki temel başlık altında toplanabilecek bu ilkeler aynı zamanda haber yazım kurallarının da temelini oluşturmuştur. Keane (1992) Gazetecinin de tıpkı bir bilim insanı gibi gerçekliği olduğu gibi aktarması gerektiği düşüncesine dayanan

bu ilkeler haberin varolan bir gerçekliği olduğu gibi aktarabileceğine anlayışına dayanmaktadır Hackett (1998). Zira haber, liberal demokrasinin katılım hakkını herkese hak gören teorik ifadelerinin pratikte karşılığının olmamasının yarattığı derin boşluğu doldurmada bir mecra, dolayısıyla temsili demokraside tabana yayılmış ve herkesin siyasal karar alma sürecine katıldığı muhtemel bir yapılanmanın olağan aracıdır. Bu nedenle haber, hem kendini hakikatin taşıyıcısı olarak ataması hem de hakikati şeffaf bir biçimde tüm yurttaşlara aktardığı iddiasını taşımaktadır (İnal, 1996). Bu açılardan bakıldığında da gazetecilik mesleği arşivcilik mesleğiyle benzer bir çerçevede ve benzer işlevler doğrultusunda varlık gösterir. Zira arşivcilikteki hakikat iddiasının yaslandığı orijinallik ilkesi gibi gazeteciliği hakikati aktaran bir meslek olarak kuran nesnellik ve yansızlığın ilkeleri de taşıdıkları kamusal önem açısından benzerlikler gösterirler.

Yukarıda aktarılan tartışmaların da gösterdiği üzere her iki meslek grubu da bilginin, belgenin doğru, nesnel ve hakikate bağlı bir biçimde yurttaş öznelerin tümüne aktarılmasını, bu aktarımın da kamu çıkarına hizmet etmesini kendine ideal edinmiş, dolayısıyla da bilginin sekülerleşerek yaygınlaştırılmasında, yani demokrasi ideale hizmet etmesinde önemli görevler üstlendiklerini varsaymışlardır. Nasıl ki gazeteciler tıpkı bilim insanları gibi bir dizi yerleşik yöntem ve ilkelerle olayları ve olguları inceleyip toplumsal gerçeği ortaya çıkarıyorlarsa (Tuchman, 1978) arşivciler de kamusal öneme hais belgeleri yine kamu adına, yaranına koruyarak ve yurttaşların hizmetine sunarak demokratikleşmeye katkı sunmaktadırlar (Rhoads,1991).

Tartışmaya konu olan bu ideallerdeki ortaklaşma hali gazete arşivlerini iki açıdan önemli hale getirmektedir. Bunlardan ilki söz konusu arşivlerin orijinallik ilkesine göre tutulması ve bu arşivlerde bilgi kaybına mahal verilmemesi, ikincisi de gazete arşivlerinin şeffaflık ilkesine bağlı bir biçimde tüm yurttaşların erişimine engelsiz açılması. Ancak Ahıska’nın da (2006) altını çizdiği gibi, Türkiye’de, teknik nedenlerden olduğu gibi fiziksel yetersizlikler, kazalar veya bürokratik bir dizi engel nedeniyle de gazete arşivlerinde kayıp bilgi vakası yaygındır. Benzer nedenlerden dolayı gazete arşivlerine erişim de sıkıntılıdır.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkiye'deki gazete arşivciliği faaliyetleri, seçilen örneklem üzerinden analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında Türkiye'deki en eski ve en büyük ulusal gazeteleri arasından, arşivi düzenli olarak tutulmuş ve dijital ortama aktarılmış olan *Milliyet* ve *Hürriyet* gazeteleri ile Milli Kütüphane'nin gazete arşivleri incelenmiştir. Söz konusu kurumların ciltli klasik ve dijital gazete arşivlerinin incelenmesine ve yine aynı kurumlardan arşivciler, kütüphaneciler ve gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan saha araştırması verilerinin yorumlanmasında ilk başlık altında aktarılan tartışmalar ile gazete arşivlerinde dijitalleşme çerçevesinde ortaya çıkan yenilikleri konu edinen literatür temel alınmıştır. Böylelikle, Türkiye'deki gazete arşivciliği incelenmiş ve gazete arşivciliğinde dijitalleşme ile ortaya çıkan dönüşümler içerdikleri yenilikler ve bu yeniliklerin demokratik bir kamusal alanın inşasına katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Görüşmelerden ikisi Milli Kütüphanede çalışan ve yürüttükleri kamu hizmeti nedeniyle adlarının açıklanmasını istemeyen iki üst düzey yetkilidir. Bu görüşmecilerin isimleri Görüşmecil (GI) ve GörüşmeciiII (GII) olarak kodlanmıştır. Alan araştırmasına dâhil edilen *Hürriyet* gazetesinden biri gazeteci biri arşiv sorumlusu olarak iki kişi ile İstanbul'da görüşülmüştür. Mülakat yapılan gazeteci, çalıştığı kurumun personel politikasını gerekçe göstererek adının açıklanmasını istememiştir, Bu görüşmecinin adı *Hürriyet* gazetesi muhabiri olarak kodlanmıştır. Aynı kurumdan ikinci görüşmeci ise *Hürriyet* Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan'dır. *Milliyet* gazetesinden, kurumun Ankara Temsilcisi, gazeteci-yazar Serpil Çevikcan, Ankara Haber Büro Şefi, gazeteci-yazar Gökçer Tahincioğlu ile Ankara'da, gazetenin Dokümantasyon Merkezi Şefi Mustafa Uysal ile İstanbul'da görüşülmüştür.

Gerçekleştirilen mülakatlarda görüşmecilere yöneltilen sorular üç ana başlık altında toplanmaktadır. Birinci başlık altında gazete arşivlerinin türü (manuel mi, dijital mi olduğu), kapsamı (hangi gazetelerden ve belgelerden oluştuğu, hangi yılları kapsadığı), arşivleme teknikleri, depolama (arşivler nerede ve hangi fiziksel şartlar altında tutulmaktadır) ve koruma (hangi tekniklerle korunmaktadır) koşullarının ne olduğu soruları yer almıştır. İkinci başlık altında yer alan sorular, arşivlerde

şeffaflık ve arşivlere erişim koşullarına, arşivlerden bilgi ve belge edinme koşullarına ilişkindir. Üçüncü başlık altında ise, arşivlerde dijitalleşme ile birlikte depolama, koruma ve erişim açısından ortaya çıkan yeniliklerin bilginin eşit ve engelsiz bir biçimde halka yayılmasına sağladığı katkılara ve bu noktada kurumların geliştirdiği politikalara ilişkin sorular yer almaktadır.

Takip eden ilk ana başlık altında Türkiye’deki gazete arşivlerinin genel durumu ve gazetelerin arşivlenmesinde kullanılan tekniklere ilişkin veriler aktarılmaktadır. İkinci ana başlık altında, gazete arşivciliğinde dijitalleşmenin, bilginin depolanması, korunması ve bilgiye erişim açısından getirdiği yenilikler konu edilmektedir.

Türkiye’de Gazete Arşivciliği

Gazetelerin eski sayılarının toplanarak, sırtlarına yayının ismi, yayımlandığı tarih gibi bilgilerin yazılı olduğu A5 boyutundaki ciltlerin bulunduğu depolar genel itibariyle gazetelerin arşivleri veya kütüphaneleri olarak adlandırılmaktadır. Önceleri gazetede çıkan haberlerin örneklerinden oluşan kupürlerden oluşan bu arşivler, baskı ve matbaacılık teknolojisindeki gelişmelerle birlikte gazetelerin A5 formatından birer kopyalarını içeren ciltlerden oluşmaya başlamıştır. İletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler söz konusu ciltlerin önce mikrofilme, sonraları disketlerle ve bilgisayar ortamına aktarılmasına ardından da dijital formatta veri tabanlarında saklanmasına olanak vermiştir (Arıl, 2001, s.32, Breslawski, 2005, s. 175-176, Smith, 1995, s.31-36).

Dünyadaki örnekleri gibi Türkiye’de de her bir gazete kendi basılı örneklerini belli bir sistem içinde depolamaktadır ve gazetelerin ciltli örneklerini sakladıkları bu depolara arşiv veya kütüphane demektedirler. Basın kuruluşlarının yanı sıra bir derleme eser kütüphanesi olan Milli Kütüphane ve ayrıca Meclis Kütüphanesi veya kimi üniversite ve iletişim fakültelerinin kütüphaneleri de gazete nüshalarını ciltleyerek arşivlemektedir; fakat bilindiği üzere özellikle Milli Kütüphane Türkiye’de yayınlanmış tüm gazetelerin bulunduğu en geniş arşive sahiptir.

Milli Kütüphane, Cumhuriyet öncesi ve sonrası olmak üzere yayınlanmış neredeyse tüm gazetelerin birer örneğinin bulunduğu tek arşivdir. Gazeteler ise merkezleri İstanbul'da olan arşivlerinde kendi gazetelerinin ciltlerini arşivlemektedirler. Türkiye'de tüm gazetelerin ortak arşivini barındıran en büyük kurum; Ankara'daki Milli Kütüphane'dir. Milli Kütüphane'de Osmanlı dönemi çıkmış ilk gazete olan Takvim-i Vekayi (1831) de dahil Cumhuriyet dönemi Harf Devrimi öncesi ve sonrası yayınlanmış gazetelerin tümü bulunmaktadır. Zira Milli Kütüphane, ulusal derleme yasaları kapsamında gazete sayılarının derlenerek arşivlenmesi yükümlülüğü bulunan bir derleme eser kütüphanesidir. Kütüphanede süreli, süresiz Türkiye ile ilgili çıkan tüm yayınlar ile Türkiye'de yayımlanan yayınların tümünün birer kopyası olmak zorundadır. Buna gazeteler de dahildir. Bu bağlamda Milli Kütüphane Başkanlığı Süreli Yayınlar Şubesi, 230 bin 851 gazete ve dergi koleksiyonuna sahiptir ve bunların hepsi ciltlenerek kapalı raf sistemine dahil edilmiş olup, yine tümü araştırmacılara açıktır (13.07.2017 tarihinde Milli Kütüphane yetkilisi G1 ile yapılan görüşme).

Milli Kütüphane gazeteler başta olmak üzere Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri yayınlanmış gazetelerin ve diğer yayınların arşivine sahip olması açısından milli kimliğin ve toplumsal hafızanın bir simgesi de sayılabilir. Türkiye basınına mensup gazeteler ise bir tek kendi örneklerini arşivlemekte, arşivlerin içeriği gibi kapsamı da gazeteden gazeteye değişmektedir. Çalışma kapsamında incelenen gazetelerden Hürriyet, 1948 yılından itibaren arşiv tutmaya başlamıştır:

1948 yılından beri arşivler mevcuttur. İlk yıllar arşive çok önem verilmemiş ancak, 1950'lerin sonunda düzenli bir arşiv tutulmaya başlanmıştır. 1997 yılında dijital arşivlemeye geçildi.1997 yılına kadar olan arşivler, merkez binadaki depomuzda tutulmaktadır ve iki milyon adet slayt ve negatif, arşiv zarflarında saklanmaktadır. 7000 adet kutu ise arşivcilik hizmeti veren 'Iron Mountain' firmasında saklanmaktadır. Iron Mountain'de bulunan materyalin muhtevası; ciltler, kitaplar, biyografi ve bilgi dosyaları, Oktay Ekşi Arşivi ve benzeridir. (13.11.2017 tarihinde Mehmet

Kalkan, Hürriyet Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi ile yapılan görüşme)

Milliyet Gazetesi ise, 1950 yılına kadar uzanan örneklerini İstanbul’daki depolarda manuel teknikle ve ciltleyerek arşivlemektedir:

Milliyet gazetesinin 1950’den itibaren, arşivleri eksiksiz bir biçimde mevcut. İstanbul merkezde, Ankara’da ve Adana’da olmak üzere üç arşiv var. Bunlardan İstanbul düzenli bir biçimde, diğerlerini bilmiyorum. Dijitalleşme öncesi olduğu gibi şimdi de gazeteler klasik yöntemle arşivlenmektedir. Arşivde sadece gazeteler değil, önemli bulunan haber fotoğrafları, haberlere konu olmuş bilgi ve belgeler de bulunmakta. İstanbul’da Çağlayan’daki arşiv merkezinde yaklaşık 390 bin sayfa, 2 milyon 800 bine yakın kupür, yaklaşık 550 ciltlik ana gazete mevcut. (09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi Arşiv Şefi Mustafa Uysal ile yapılan görüşme)

Yukarıda aktarılan görüşme verilerinin de gösterdiği gibi gazetelerin ciltlenmesinde manuel arşivcilik halen sürmektedir. Araştırmaya dâhil edilen gazeteler gibi Milli Kütüphane de 2000’li yıllar itibariyle dijital arşivciliğe geçmiştir. Ancak bu kurumlardan hiçbiri gazete arşivciliğinde ciltleme yöntemi ile arşivciliği terk etmemişlerdir. Zira elde edilen verilere göre ulusal gazetelerin tümü İstanbul’daki merkezlerinde bulunan kendi ‘Bilgi ve Enformasyon Merkezleri’ne bağlı arşiv biriminde kendi gazetelerini, klasik yöntemle arşivlemeye devam etmektedirler. Gazetelerin arşivlenmesinden arşiv görevlileri sorumludur. Bu sorumlular her gün gazetenin ekleri de dahil tümünü bir örnek olmak üzere ayırmakta, bir ay boyunca biriktirerek ay sonunda gün ve ek sırasına göre tasnif etmektedirler. Tasnifi depodan sorumlu bir görevli yapmakta, arşiv sorumlusu kontrol etmektedir. Kontrolün ardından ayın son günü tasnif edilen tüm gazete ve ekleri matbaaya gönderilerek ciltlenmektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bilgiler, diğer basın kuruluşları gibi Milli Kütüphane’de de gazetelerin benzer yöntemlerle arşivlendiğini ortaya koymuştur:

...süreç üç aşamalıdır. Önce günün gazetesi ekleri ile birlikte gün içinde toplanarak biriktirilir, ay sonunda da gün sırasına göre tasnif edilerek matbaaya gönderilir. İkinci aşamada matbaada A5 boyutunda ciltler içine tarih(gün ve hafta) sırasına göre yerleştirilerek ciltlenir. Ciltlerin sırtına gazetenin ismi, yılı, ayı, haftası yazılır. Bir aylık bir gazete genelde tek bir cilde sığmadığı için, aylık gazetenin cilt sayısı bazen onu bulur, bu yüzden hafta hafta ayrılıp ciltlenir... Bu yöntem aynı zamanda hem ciltlerin yırtılmasına engel olur hem de kolay kullanım sağlar. Son olarak ciltler gazetenin ya da kütüphanenin depolarına getirilerek buradaki raflara, yine yıl, ay ve hafta sırasına göre yerleştirilir. (14.07.2017 tarihinde G2, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Her ne kadar gazetelerin ciltlenerek depolara indirilmesi süreçlerinde Milli Kütüphane basın kuruluşlarıyla aynı yol ve yöntemi takip etse de basın kuruluşlarından farklı olarak Milli Kütüphane kamu erişimine açık olduğu için profesyonel bir tasnif sistemi kullanmak durumundadır:

1990 yılına kadar tüm eserlerin tasnifinde Dewey onlu tasnif sistemi kullanılıyordu. Mesela 0 rakamından başlayarak eserin konusuna göre kartlara gerekli bilgiler yazılıyor böylece eser tasnif ediliyordu. Böylece sistematik bir kart kataloğu oluşturduk. Bu kart sistemi ile okuyucu aradığı eseri kolayca bulup depodan getirebilir. Bu sistem gazeteler için de geçerliydi. Gazeteleri klasik cilt yöntemine göre ciltleyip arşivliyor ve kapalı raf sistemi ile hizmete sunuyoruz. Ciltlerin sırtında gazetenin adı, ve cildin hangi aylara veya aya ait olduğu ile numarası yazar, bu bilgiler aynı zamanda kartlara da işlenir. Okuyucu veya araştırmacı, karttan bunu tespit eder, bize bildirir, biz de o sayıya göre depodan ilgili cildi çıkartır okuyucuya veririz(13.07.2017 tarihinde G1, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Yetkilinin sözünü ettiği sistem, gazetelerin bibliyografyalarının oluşturularak veri tabanlarına aktarılmaları aşamaları açısından da son derece önemlidir. Zira kart kataloglarından oluşan bibliyografyalar sadece gazetelerin ya da dergilerin değil el yazma eserlerin, kitapların, tablola-

rın, film afişlerinin de kart katalog bilgisini içermektedir. Veri tabanlarına yüklenmiş künyeler gibi kartlardakiler de haberlere ilişkin özet veya bibliyografik bilgi verebilmektedir. Bibliyografik bilgiler gazetenin en son basım tarihi esas alınarak oluşturulur. Haberin başlığı, yazar adı, tarihi, sayfa ve sütun tanımlama için belirlenir (Miller, 1968; Noras, 1989, ss.18-19; Foley ve Briscoe, 1989, s.20, akt. Alır, 2001). Milli Kütüphane dijitalleşme öncesi süreçte, 1990 yılıyla birlikte bunları bilgisayar ortamına aktarmıştır:

“1990’lardan itibaren bilgisayar teknolojisi bizim mesleğimizde de önemli değişiklikler yarattı. O dönemde Dewey sistemi ile oluşturulan kartların bilgisayar ortamına girişi amaçlandı. Bu aşamada yapılan iş dijitalleşme değildi kesinlikle, kütüphanedeki kartların veri girişini bilgisayar ortamına aktarmak, yani bibliyografya oluşturmaktı. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ile 1993 yılında başladığımız bir proje çerçevesinde kart katalogları hocalar, bölümün öğrencileri ve bizim çalışanlarımızın el birliği ile veri tabanına aktarıldı. Hacettepe Üniversitesi ile anlaşmamız bitince, yola Ankara Üniversitesi Dil Tarih Fakültesi Kütüphanecilik bölümü ile devam ettik (13.07.2017 tarihinde G1, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Gazetelerin manuel arşivleri sadece kurum çalışanlarına açıktır, bu yüzden Milli Kütüphane’den farklı olarak bibliyografya oluşturma ihtiyacı duymamakta, sadece gazetelerin bir örneklerini ciltleyerek kapalı raf sistemiyle depolamaktadırlar:

1948 yılından beri aynı yöntemle ciltliyoruz gazeteleri. Şu anda beş kişi bu işle meşgul, gazeteleri günlük toplayıp bir ay boyunca biriktirip sonra da matbaaya gönderiyoruz. Sırtlarında yıl, ay, hafta bilgisi olan ciltler halinde ciltleniyor. Ancak eskisinden farklı olarak şimdi ciltlerimizi “Iron Mountain” firmasında yangına ve çeşitli tehlikelere karşı özel donanımlı bir depoda muhafaza ediyoruz. Firma taleplerimiz doğrultusunda istenilen arşiv materyalini bize ulaştırılıyor” (13. 11.2017 tarihinde Hürriyet Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan ile yapılan görüşme)

Milliyet gazetesinin İstanbul Çağlayan'daki merkez binasında bulunan arşivde, biri arşiv sorumlusu olmak üzere toplam üç kişi çalışmaktadır. Milliyet gazetesi arşiv sorumluları da *Hürriyet* gazetesi ile benzer bir biçimde, gazete örneklerini gün gün biriktirmekte, ay sonunda ciltlenmek üzere matbaaya göndermekte ve ciltleri kapalı raf sistemine göre saklayıp tasnifini yıl, ay ve hafta bilgisine göre yapmaktadır. (09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi Arşiv Şefi Mustafa Uysal ile yapılan görüşme)

2000'li yılların başı itibariyle Milli Kütüphane başta olmak üzere Türkiye basınındaki gazete arşivlerinin dijitalleşme süreci gerçek anlamda başlamıştır. Bu süreç Milli Kütüphane'de sırasıyla, bibliyografik künyelerin bilgisayar ortamına aktarımı, gazetelerin mikrofilmlere çekilmesi ve son olarak da bunların sayfa sayfa taranarak dijital aktarımı aşamalarını içermiştir. 2017 yılı itibariyle, geçmiş sayılı tüm gazetelerin ciltlenmiş örneği 2000'li yıllar itibariyle dijitalleşen gazetelerin dijital örnekleri de okuyucunun veya araştırmacının erişimine açık bir biçimde Milli Kütüphanede bulunmaktadır (14.07.2017 tarihinde G2, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Benzer tarihsel dönemlerde Türkiye basınındaki gazete arşivleri de dijitalleşme aşamasına girmiştir, ancak Milli Kütüphane'den farklı olarak gazetelerin bibliyografyaları oluşturulmamıştır. Gazeteler, önce mikrofilme çekilmiş, sonra da dijital aktarılmıştır. Takip eden başlıkta Türkiye'de gazete arşivciliğinde dijitalleşmeye ilişkin saha araştırması bulguları aktarılacaktır.

Türkiye'de Gazete Arşivlerinin Dijitalleşme Süreci

Ciltleme yöntemi ile tutulan gazete arşivleri tahribat ve kayıp tehlikesine açık olduğu gibi araştırmacının erişimi açısından da bir dizi sınırlılıklar içermektedir. Bu durum Ahıska'nın (2006) belirttiği gibi gündelik hayatın anlatısını taşıyan, dolayısıyla toplumsal belleğin analizinde önemli bir mecra olan bu arşivlerin kaybolmasına, ciltlenme aşamasında ve sonrasında çeşitli dış etken ve kazalar sonucunda tahrip edilmesine dolayı-

sıyla orijinallik ilkesinin ihlaline neden olmaktadır. Gazete arşivlerinin dijitalleşmesi ile birlikte saklamada ve erişimde ortaya çıkan bu sorunlar büyük oranda aşılmıştır. Yalçinkaya’nın (2016, s.579) da belirttiği gibi dijitalleşme olgusu bilginin saklanması olduğu gibi korunmasını da kolaylaştırmış, dahası bilgi dünyasına erişimi kolaylaştırarak kültürel atılımlar açısından oldukça önemli fırsatlar sunmuştur.

Gerek haberin zamanla yarışan doğası gerekse gazetecilerin bilginin doğru, hızlı ve eşit bir biçimde kamuya aktarımında üstlendiği görev ve işlev, haber medyası ve dijitalleşme arasında dünya genelinde güçlü bir ilişkinin doğmasına neden olmuştur. Ancak gazetelerdeki haberlerin ve makalelerin tam metin olarak veri tabanı haline getirilmesi fikri gelişmiş ülkelerde 1960’lara (Alır, 2001, s.36) kadar uzansa da Türkiye açısından bu süreç 2000’lerin başında gerçekleşebilmiştir:

Türkiye’de arşivlerin dijitalleşmesine 2000’li yılların başında geçildi, Milli Kütüphane 2008 yılı itibariyle 27649 el yazması eserinin tümünü dijital ortama aktarılmıştı. Sadece künye değil, sayfa sayfa aktarıldı. Gazeteleri, ilk Osmanlıca gazetelerden başlayarak mikrofilme aldık, sonra sırasıyla cumhuriyet dönemi ilk gazeteleri ve güncel olanları aktardık. Ardından da bunlar dijital ortama aktarıldı. 2016 yılı itibariyle Milli Kütüphane Başkanlığının bünyesinde 4.388.866 poz gazete görüntü kullanıcıların erişimine açık bir biçimde arşivlenmiştir. Şimdi Milli Kütüphane Web sitesinden girip bu gazeteleri inceleyebiliyorsunuz, para karşılığı cd veya çıktı alabiliyorsunuz. (13.07.2017 tarihinde G1, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Türkiye’deki yazılı basın kuruluşlarının Milli Kütüphane ile benzer dönemlerde ve yöntemlerle ancak farklı bir nedenden dolayı arşivlerini dijitalleştirdiği gözlemlenmektedir. Zira gazetelerde dijitalleşme, Özdemirci’nin (1999) başka bir bağlamda altını çizdiği üzere teknolojik gelişmelerle birlikte belgelerin dijital ortamda üretilmesinden kaynaklı bir zorunluluktur:

Dijitalleşme her ne kadar 1997 yılında yavaş yavaş başlatılan bir süreçse de tam anlamıyla 2000’lerde fotoğraf makinelerinde di-

jitalleşmeyle oldu. Makine eskiden karta basılan, dia veya filmlerle çalışan türdendi. Arşivimiz de ona göreydi. Sonra dijitalleşti, çıktısını alıp arşivlemek hem para, hem zaman, hem yer kaybı. Bir de kurum içinde paylaşımı, baskıya gönderilmesi hep ekstra yük: Posta, faks... Oysa dijitali maile ekleyip yolluyorsunuz. Belgenin ürettiği dijitaldeyse siz de mecburen dijital arşivciliğe geçiyorsunuz. 2000'li yılların başında tüm basın artık yavaş yavaş dijital arşivciliğe geçti, önce in-house, yani kurumsal olanda, sonra gazete arşivlerinde...(09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi Arşiv Sorumlusu Mustafa Uysal ile yapılan görüşme).

Uysal'ın belirttiği bu süreç *Hürriyet* gazetesi için de 1997'li yılların başında başlamış dahası aynı kısıtlılıklar ve zorlukları içerecek biçimde ilerlemiştir:

*1997 yılında yurtdışındaki medya sektöründe kullanılan arşiv programları araştırıldıktan sonra, uygun görülen Almanya kaynaklı DC3 (Digital Collections 3) programı satın alındı. Tabii o zaman dijital fotoğraf kavramı pek yoktu, arşive gelen fotoğraflar slayt(dia) ve negatif ya da kart(opak) şeklindeydi. Bunları tarayıp dijitalle aktarmak çok zordu, ne zaman ki dijital fotoğraf makineleri piyasaya girdi, biz o zaman tam olarak dijitalleştik. Zira öncesinde geriye dönük malzemeleri taramak büyük bir sıkıntıydı, biz de 1997 yılı itibariyle gelen materyali dijitalle dönüştürüp arşivledik. Bu durum arşivlerimizde türlü sıkıntılara neden oldu. 2003 yılı itibariyle, yani fotoğraf makinelerinin dijitalleşmesiyle büyük bir rahatlama yaşadık Bu yüzden de gerçek anlamda dijitalleşme, 2000'li yılların başı itibari ile başladı diyebiliriz. (13. 11.2017 tarihinde *Hürriyet* Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan ile yapılan görüşme)*

Günümüz itibariyle Demirören Grubu'na ait *Hürriyet* gazetesinin dijital arşivinde, Ocak 1997 yılından günümüze kadar yayınlanan gazeteler yer almaktadır. Ancak bu arşiv *Hürriyet* gazetesi çalışanları dışındakilerin erişimine kapalı durumdadır. Toplamda 1.190.000 adet fotoğraf, 1.119.000 adet metin, 900.000 adet PDF, 1500 videodan oluşan bu arşiv sadece kurum çalışanı 250 kişinin erişimine açıktır. Gazetenin ilk yayın

tarihinin 1950 yılı olduğu akılda tutulursa dijital arşivcilik açısından kapasitesinin çok altında olduğu dahası sadece kurum çalışanlarına açık olduğu için de erişim açısından büyük sınırlılıklar içerdiği ortadadır. Gazetenin dijital arşivlerinin, tıpkı İstanbul’daki merkezde bulunan ve 1950’den günümüze gazetenin çıkmış tüm sayılarını kapsayan manuel arşiv gibi kamu erişimine tümüyle kapalı olması ise gerek araştırmacıların gerekse de sıradan vatandaşın bilgiye erişim hakkı önünde önemli bir engeldir (13.11.2017 tarihinde Hürriyet Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan ile yapılan görüşme)

Araştırma kapsamında incelenen bir diğer basın kuruluşu olan *Milliyet* gazetesi tüm nüshalarının dijitalleştirilmiş bir biçimde erişime açılmış olması nedeniyle iyi bir örnektir. Gazetede, 1990’larla birlikte başlayan arşivlemede dönüşüm ve kalkınma planı ile birlikte öncelikle eksik gazete nüshaları tamamlanmış ve tümü mikrofilme aktarılmıştır. 2000 yılının ikinci yarısında ise bu gazetelerin dijital aktarımı başlamıştır. Digital Collection (DC) adlı bir proje ile birlikte *Milliyet* gazetesinin 1960 yılından itibaren çıkan tüm sayıları dijitalleştirilmeye başlanmış, günümüz itibari ile de 2008 yılına kadar olan tüm gazeteleri kamuya açık arşiv sistemine aktarılmış durumdadır. In-house arşiv programında ise günümüzdekiler de dahil tüm gazete, ekleri ile mevcut.(09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi Arşiv Sorumlusu Mustafa Uysal ile yapılan görüşme)

Bu açıdan bakıldığında Milliyet gazetesi arşivcilik açısından içerik, kapsam, erişim ve arama motorları çerçevesinde *Hürriyet* gazetesinden ayrılmaktadır:

2000’lerden önce gazetelerin 1950’den itibaren bütün nüshaları mikrofilme aktarılmaya başlandı. 2000 Mayıs itibariyle arşivlerin dijitalleşme süreci başladı. 1950-2008 yılları arası gazeteler ekleriyle birlikte dijitalde şimdi. Ancak gazetenin dijital örnekleri, yani mikrofilm dışında direk dijitalde üretilenler 2000 yılı itibariyle var. Öncesi mikrofilmden aktarılan. Şimdi ise 2017’nin bu gününe kadar olan bütün içerik zaten dijitalde üretiliyor, bu şu demek bir pdf formatı var, gazetenin ozalit baskısı için hazırlanan bir de dijital formatı var. (09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi Arşiv Sorumlusu Mustafa Uysal ile yapılan görüşme)

Birçok ismin de altını çizdiği gibi dijitalleşme, gazetelerin depolanması, korunması ve erişimi açısından büyük kolaylıklar ve avantajlar sağlamaktadır (Adrian, 2010; Arlitsch ve Bingham, 2010; Castells, 2004; Herbert, 2004, s.59; Deacon, 2007, s.6; Jantz, 2008). Takip eden başlığın konusu tartışmaya konu olan bu avantajların Türkiye basını açısından içerdiği anlam ve işlevlerdir.

Gazete Arşivlerinde Dijitalleşmenin Sağladığı Avantajlar: Depolama, Koruma ve Erişim

Daha önce de belirtildiği gibi dijitalleşme, manuel gazete arşivlerinin sahip olduğu üç önemli sorunun, yani depolama, koruma ve erişim sorunlarının büyük oranda aşılmasına yol açmıştır. Dijitalleşme ile birlikte büyük oranda aşılacak ilk problem depolama sorunudur. Gazetelerin sayfa sayısı gibi içerikteki yoğunluğu, ebatı ve her gün çıkması itibariyle çokluğu ve ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda depolama manuel sistem açısından oldukça sıkıntılı bir süreçtir. Ciltlenmiş gazetelerin kapladığı yerin büyüklüğü ile oluşturduğu sorun, kısmen mikrofilmlerle çözülmüşse de orijinal nüshaların mikrofilme aktarımı aşamasında yaşanan sorunlar, bilgi kaybına neden olmuştur. (Arlitsch ve Herbert, 2004, s. 59; Deacon, 2007, s. 6). Araştırma verileri bu tartışmaları doğrular niteliktedir:

...ortalama 20-21 sayfa, A5 boyutunda bir gazete, her gün çıkıyor, bir de ekleri var. Bazen öyle oluyor ki siz eklerle bir ayı tek ciltte toplayamıyorsunuz, on cilt oluyor. Çok kalın, ciltlene bile taşınması, açılıp kapanması hepsi sorun, dağılıyor iki günde. Bu durumda korkunç bir yer sıkıntısı oluyor. Dijitalleşme, manuelin tam tersi, depo sorununu, dolayısıyla depoyla birlikte gelen çeşitli kaza ve kayıp risklerini de en aza indirdi.(09.06.2017 tarihinde Milliyet Gazetesi arşiv sorumlusu Mustafa Uysal ile yapılan görüşme)

Yukarıda aktarılan veriler gazetelerin manuel arşivlenmesinde daimi olan ikinci büyük soruna, kayıp bilgi sorununa dikkat çeker niteliktedir.

Gazetelerin arşivlenmesinde bazen teknik nedenlerden bazen yer sıkıntısından bazen de çalışanların bilgisizliklerinden kaynaklı sayfalar veya nüshalar kaybolabilmektedir (Deacon, 2007, s.6-7). Bu türden teknik nedenlere bürokratik engeller ve zaman zaman da politik nedenlerle toplatılan nüshalar ya da kesilip alınarak yok edilen yazılar, haberler eklenince kayıp bilginin oranı hayli artmaktadır (Ahıska, 2006). Online erişim, belgeler üzerinde, okuyucudan veya araştırmacıdan kaynaklı olumsuz etkileri ve hasarları ortadan kaldırmaktadır (Lyons, 2002, s. 25-26).

Zira araştırma verileri manuel gazete arşivlerinin kullanımında araştırmacıların gazetenin bazı sayfaları gibi kupon veya bulmaca kısımları da kesip alabildiklerini, zaman zaman bazı yazıları imha ettiklerini söylemişlerdir. Görüşmeciler, dijitalleşme ile birlikte bu türden bilgi kayıplarının tümüyle ortadan kalktığını aktarmaktadırlar. (13.08.2017 tarihinde Milli Kütüphane yetkilisi(GI) ile yapılan görüşme).

Gazetelerin kendi arşivlerinde de aynı sistemle çalışıldığı görülmektedir. Kurumda çalışan gazeteci özel izinle ciltlere ulaşmakta ve işi bittiğinde ciltleri teslim etmektedir. Ciltlerin bina dışına çıkartılması yasaktır Buna rağmen gazetelerde yırtık, kesik veya karalanmış sayfa veya yazılar mevcuttur. Gerek araştırma kapsamında görüşülen yönetici seviyesindeki gazeteciler gerekse de arşiv sorumluları bu sıkıntının dijitalleşme ile büyük oranda aşıldığını söylemiştir. Okuyucu-araştırmacı kaynaklı sorunlara bir de depoların fiziksel eksikliği veya depo sorumlularının ilgisizliği ve bilgisizliği eklenince manuel gazete arşivlerindeki kayıplar da artmaktadır:

Gazetelerdeki arşivlerin tümü depo niteliğindedir, bu depolar genelde binaların en alt katlarında olur, mesela su baskını, kanalizasyon sorunu, fareler, yangın olasılığı tüm bunlar gazetelerin zarar görmesinde neden olmuştur. Bir de nem nedeniyle hasar gören çokça gazete oldu. Depo sorumluları da başka bir mesele, genelde gazetelerde temizlik işleri ile uğraşanlardan biri bu depolara sorumlu atanır. Arşivcin önemini çok da bilmeyen bu sorumlular depoların bakımını ihmal eder ya da giriş çıkışları kontrol etmez, kapıyı açık bırakır. Koca ciltler bu nedenle kaybolur. Bunların tümü dijitalleşmeyle birlikte aşıldı. Şimdi biliyoruz ki manuelle

olan dijitalde de var, o açıdan içimiz rahat. Artık arşiv taramak isteyenleri dijitalle yönlendiriyoruz (13. 11.2017 tarihinde Hürriyet Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan ile yapılan görüşme)

Gazete arşivlerinin dijitalleşmesi manuel arşivlerin üçüncü daimi sorunu olan erişim sorununun aşılmasına da büyük katkı sağlamıştır. Birçok kişi arşivlere aynı anda ulaşmayı arzu etse de mekansal, zamansal sorunları aşmak mümkün olmamakta, zira ciltlenmiş orijinal gazetelerin sayısı kadar saklandığı arşivler de kısıtlı olmaktadır (Arlitsch ve Herbert, 2004, s. 59; Bingham, 2010; Deacon, 2007, ss. 6-7). Arşivlerin dijitalleştirilerek online hizmete açılması beraberinde bu arşivlere erişim önündeki fiziksel ve psikolojik bariyerleri azaltmakta, dahası araştırmacıların geçmişe ilişkin belgeleri konu alan araştırmaları daha kolay ve keyifli yapmalarına olanak tanımaktadır (Blais, 1995, s. 23). Milli Kütüphane görevlisi dijitalleşmenin araştırmacılar için sağladığı avantajlara vurgu yapmıştır:

Dijital gazete arşivleri araştırmacılar için çok büyük bir hizmet, eskiden mesela Van'dan bir araştırmacı araştırma yapmak için kalkıp Ankara'ya geliyordu. Zaman, para ve enerji açısından kayıp. Şimdi internet üzerinden bize ulaşıyor, biz ondan bir hesap açmasını ve bu hesaba bağlı kart çıkartmasını istiyoruz. Karta para yüklüyor ve her sayfa için kartından kontür düşüyor. Aynı anda çok sayıda araştırmacı belgelere kolayca erişebiliyor, erişmekle de kalmayıp çıktısını veya kaydını alabiliyor. (07.14.2017 tarihinde GII, Milli Kütüphane Yetkilisi ile yapılan görüşme).

Her ne kadar Milli Kütüphane bünyesindeki gazete arşivlerini kamuya açmış olsa da basın kuruluşlarının tümünün bunu aynı derecede gerçekleştirdiği söylenemez. İncelenen gazetelerden *Milliyet* dijital arşivleri en güçlü ve arşivlerinin tümü belli koşullar altında kamu kullanımına açık olan bir gazetedir. Gazetenin dijitalinde 1950-2008 arası tüm nüshalar mevcut ve bu nüshaların tümü ücretsiz bir biçimde taranabilirken haber örneklerini edinme aşamasında belli bir ücret talep ediliyor. Ücretlendirme, başvurunun bireysel veya kurumsal niteliğine göre değişiyor.

Diğer taraftan *Hürriyet* gazetesinin dijital arşivleri kamunun erişimine tümüyle kapalı olmakla birlikte, arşive erişim hakkına sahip olan kurum çalışanının sayısı sadece 250’dir (13. 11.2017 tarihinde *Hürriyet* Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi Mehmet Kalkan ile yapılan görüşme).

Aktarılan verilerin de gösterdiği gibi gazete arşivlerinde dijitalleşmeyle birlikte gazete nüshaları yüksek kalitede ve az yer kaplayarak saklanabilmekte, korunabilmekte ve aynı anda birçok kişinin erişimine sunulabilmektedir (Arlitsch ve Herbert, 2004; Nicholson, 2013, s.6). Arşivlere online erişim ile birlikte her ne kadar zamandan, mekandan tasarruf sağlanmakta daha da mühimi, aynı zamanda daha çok kullanıcıya daha fazla malzeme sunulmakta ise de, (Şentürk, 2014, s.501) arşivlerin kamu erişimine açık olmaması olduğu durumlarda da kısıtlı ve belli koşullar altında olması söz konusudur. Gazetelerin tartışmaya konu olan bu arşivcilik politikaları bilginin eşit ve engelsiz bir biçimde kamunun erişimine açılmasını çeşitli açılardan sınırlamaktadır. Tartışmaya konu olan bu politikalar teknolojik gelişmelerin demokratik bir kamusal alan inşasında sahip olduğu olumlu potansiyelin yeterince ve etkili bir biçimde kullanılmasının önünde önemli bir engeldir.

Sonuç

Türkiye’deki ulusal gazete arşivlerini konu edinen bu çalışmada, gazete arşivciliği özelinde dijitalleşme ve dijitalleşmenin gazete arşivciliğinde yarattığı dönüşümler tartışılmıştır. Bu dönüşümlerin iletişim hakkı ve özgürlüğü, dolayısıyla da demokratik kriterlere uygun bir kamusal alanın varlığı açısından taşıdığı potansiyellere görünürlük kazandırılmaya çalışılmıştır.

Aynı nedenlerden dolayı çalışmanın ilk ana başlığı altında arşivciliğin ve gazeteciliğin demokratik teamüllere uygun bir kamusal alanın inşasında üstlendikleri benzer işlevler konu edilmiştir. Zira modern dönemle birlikte bilginin engelsiz, doğru ve eşit bir biçimde tüm yurttaşlara yayılması ve seküler bilginin temel alındığı bir kamusal alanın inşası önem kazanmış, gazetecilik gibi arşivcilik de bu aşamada özel bir faaliyet alanı olmaktan çıkıp kamusal bir meslek olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Tüm bu benzerlikler akıld tutulduğunda gazete arşivlerinin ve dolayısıyla gazete arşivciliğinin yine demokratik bir

kamusal alan açısından içerdiği işlevler daha iyi anlaşılacak, bu konuyu çalışmanın önemi kavranabilecektir.

Saha araştırmasından toplanan verilerin arşivcilikte dijitalleşmeyi konu alan akademik çalışmalarla harmanlanarak aktarıldığı ikinci ana başlık altında öncelikle, Türkiye’de gazete arşivciliğine ilişkin genel bilgiler verilmiş ardından da dijitalleşme ile ortaya çıkan dönüşümler seçilen örneklem üzerinden analiz edilmiştir. Bu bölüm altında araştırmanın temel varsayımı olan, gazete arşivlerindeki dijitalleşmenin bilginin yaygınlaştırılmasına, dolayısıyla da toplumun demokratikleştirilmesine önemli katkılar sunduğu yönündeki iddianın doğruluğunu sıyanan bir tartışma yürütölmeye çalışılmıştır. Bu bölüm, aynı zamanda araştırmanın çıkış noktasını oluşturan “Dijitalleşme ile birlikte kamunun gazete arşivlerine erişiminde şeffaflık, kolaylık ve iletişim özgürlüğü açısından ortaya çıkan yenilikler nelerdir” biçiminde formüle edilen sorunun yanıtının da arandığı bölümdür. İkinci bölüm altında yürütölen bu tartışmalarda ortaya çıkan iki önemli sonuç vardır.

Çalışma kapsamında *Hürriyet* ve *Milliyet* gazeteleri ile Milli Kütüphaneye yetkililerinden oluşan 7 görüşmeci ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlara ve aynı kurumların manuel ve dijital gazete arşivlerinin incelenmesine dayanan verilerin ortaya koyduğu ilk sonuç Türkiye’de Milli Kütüphane dışında tüm gazeteleri içeren ve kapsayan ortak bir manuel-dijital gazete arşivinin bulunmayışdır. Milli Kütüphane dışında incelenen gazetelerin sadece kendi nüshalarından oluşan bir arşive sahip oldukları, bu arşivlerdeki dijitalleşmenin ise basın kuruluşlarının her birinde farklı kapsam ve içeriklerde gerçekleştirildiği bu bağlamda ulaşılan önemli bir diğer veridir.

Araştırma kapsamında ulaşılan ikinci önemli sonuç da gazete arşivlerinde dijitalleşmenin depolama, koruma ve erişim açısından taşıdığı olumlu potansiyeller bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada arşivcilikte dijitalleşmenin, gazetelerin depolanmasında hem fiziksel açıdan hem de bilginin korunması açısından büyük kolaylıklar getirdiği tespit edilmiştir. Klasik ciltli yöntemlerle tutulan gazete arşivlerinin fiziksel açıdan kapladığı yer çok büyük olmakla birlikte depoların dolayısıyla ciltli arşivlerin çeşitli fiziksel ve bürokratik tehlikelere açık olduğu yine araştırma sonucunda ortaya konulan sonuçlardandır.

Son olarak gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, dijitalleşmenin kamunun gazete arşivlerine erişiminde manuel sistemde ortaya çıkan sınırlılıkları azalttığı bunun da demokratik teamüllere uygun bir kamusal alanın inşasına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Ancak incelenen gazetelerin dijital arşivlerinin kapsam olarak farklılaşması gibi erişim politikaları da dijitalleşmenin taşıdığı özgürleştirici potansiyeli sınırlar niteliktedir.

Elde edilen veriler Milli Kütüphane dışında, *Hürriyet*, *Milliyet*, gazetelerinin manuel arşivlerini kamuya açmadığı, dijitali de *Milliyet* gazetesinin ücret koşuluna bağlı olarak kullanıma açtığı gözlemlenmiştir. İncelenen gazetelerden *Milliyet* çıktıkları ilk günden itibaren tüm gazete sayılarını dijitalle aktarmış ve bunları ücret koşulunda okuyucunun kopyalamasına izin vermiştir, *Hürriyet* ise kısıtlı sayıdaki yılları dijitalle aktarmış bununla birlikte dijitalleştirilen bu yılları kamunun erişimine kapalı tutmuştur. Kurum içinde ise sadece 250 kişi gazetenin dijital arşivine erişim hakkına sahiptir. Milli Kütüphane, manuel ile birlikte dijitali de kamuya açmış ancak dijital arşive erişimi üyelik, bu arşivden kayıt yapmayı ise ücret koşuluna bağlamıştır.

Özetle alan araştırmasından elde edilen veriler gazete arşivlerinin dijitalleşmesi, depolama, koruma ve erişim açısından önemli kolaylıklar getirdiğini, dolayısıyla belgenin orijinalliğinin korunarak şeffaf bir biçimde erişime açılmasına katkı sağladığını ortaya koymuştur. Ancak dijitalleştirilen gazetelerin nicelik ve nitelik açısından sınırlı oluşu gibi, dijital örneklerin sadece bir kısmının belli koşullar altında erişime açık olması (kurum çalışanı olma koşulu, üyelik ve ücret koşulu) da, bilginin engelsiz ve eşit bir biçimde halka yayılmasının, başka bir ifadeyle iletişim özgürlüğünün önünde engeldir.

Ancak tartışmaya konu olan bu kısıtlılıklara rağmen gazete arşivciliğinde dijitalleşme her şeyden önce bilginin yayılma hızını ve bilgiye erişimde eşitliği büyük ölçüde arttırmıştır. Bu durum gazete arşivlerinin demokratik bir kamusal alanın ihtiyacı olan iletişim özgürlüğüne katkı sağladığının göstergesidir. Diğer taraftan Türkiye’deki gazete arşivlerinin genel durumu hakkında bilgilerin toplandığı ve yorumlandığı bu çalışma betimleyici bir çalışma olup, her bir başlığın daha ayrıntılı bir biçimde araştırılması gerektiği düşüncesindeyiz. Zira Türkiye’de gazete arşivciliğini, gazete arşivciliğinde dijitalleşme ile ortaya

çıkan dönüşümleri gazetecilik ve arşivcilik mesleklerinin fonksiyonları ve taşıdıkları önem açısından ele alan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu türden çalışmaların azlığı taşıdıkları kamusal önem ve içerdikleri fonksiyonlar açısından benzeşen bu iki meslek dalı arasında kurulması gereken teorik ve pratik ilişkinin ihmali anlamına gelmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda dijitalleşmenin gazetelerin haber odalarındaki arşivcilik pratiklerine, dolayısıyla gazetecilik mesleğine etkisi tartışma konusu edilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

Newspaper Archives in the Digital Age in Turkey

*

A. Nevin Yıldız – Özgün Dinçer

Hacettepe University – Ankara University

This paper explores the general situation of newspaper archives and how the digitization of archives affects the formation of the democratic public sphere in Republic of Turkey. Since citizens’ unlimited and equal access to accurate information is considered to be one of the preconditions for democratic participation these transformations are important especially in terms of the right and freedom of communication and therefore the existence of a public space in accordance with democratic criteria. As well as accessing to right information dissemination of knowledge also contributes to the development of a democratic society. Therefore journalism and archiving are two professions with important functions in this sense.

Together with the digitalization process, which possibilities have emerged in terms of transparency and accessibility on public’s reach to newspaper archives therefore in terms of freedom of communication is the main question of this study aims to shed light on. In order to answer this question, as well as archiving and journalism literature, publications about the resulting changes and transformations of digitalization in newspaper archiving also have been scanned. As for the scope of this research, literature review was conducted to discuss the relationship between democracy and public space and newspaper archives. And to collect data on both manual and digital newspaper archives in Turkey, in-depth interview technique has been chosen as research method. With two of Turkey’s largest national newspaper and a total of 7 people from the national library of interviews were conducted in Ankara and Istanbul. The findings interpreted in the context of innovations, possibilities and constraints of digital archiving in the construction of a democratic public sphere and in this way it has been tried to conduct a discussion to

test the main assumption of the study which is the digitalization of newspaper archives to disseminate information, and therefore to contribute to the democratization of the society. Thus, not only the general situation of the newspapers, but the innovations that emerged with the digitization of the archives, especially the affects on the accessible and equal distribution of information, were opened to discussion in the study.

We explain research findings under three main topics. First of all, digitalization of archives has brought important innovations to the field of newspaper archiving in Turkey but because of the fact that every press organization only keeps its own archive, in Turkey there isn't any manual and / or digital archive which covers all the newspapers except the National Library. This situation causes significant problems in public access to archives. Secondly, in terms of storage, protection and access, digital archiving has positive affects and strengths compared to manual archiving. Along with the digital newspaper archives, the physical and bureaucratic obstacles that led to information loss, difficulties in accessing to information which violates the principle of transparency, and finally the problems related to storage areas has been largely solved. Finally, it can be said that the digitalization of archives may contribute to the construction of democracy and construction of democratic public sphere, both because of the prevention of loss of information and facilitating access to information. However, as in the case of *Hurriyet*, the fact that the digital archives of newspapers are not accessible to the public or that access to these archives, as in the case of *Milliyet* and the National Library, depends on membership and remuneration conditions, limits this positive contribution considerably which is the main subject of this paper.

As a result, the digitization of archives has had advantages in terms of access to information, storage and dissemination of information. However, constraints in practice create problems and limitations in accessing information. The membership requirement or various fees constitute an obstacle to the equal access to information. In the formation of a democratic public, equal access to information is essential for every citizen. For this reason, democratizing and creating the sufficient conditions to accessing information and dissemination of information has a great im-

portance. The findings of this study indicate that the Turkey was still shortcomings in this regard.

Kaynakça/References

- Ahiska, M. (2006). Occidentalism and registers of truth: The politics of archives in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 34, 9-29.
- Arıl, G. (2001). *Türkiye basınında bilgi erişimi sorunları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Arlitsch, K. ve Herbert, J. (2004) Microfilm paper, and OCR: Issues in newspaper digitization. *Microform & Imaging Review*, 33, 59-67.
- Benedict, K. (1985). Archival Ethics. J. G. Bradsher (Ed.), *Managing archives and archival institutions* içinde (ss. 174-184). London: The University of Chicago Press.
- Binark, İ. (1980). *Arşiv ve arşivcilik bilgileri*. Ankara:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi.
- Bingham, A. (2010). The digitization of newspaper archives: Opportunities and challenges for historians. *Twentieth Century British History Journal*, 21, 225–231.
- Blais, G. (1995). *Access to archival records: A review of current issues: A ramp study*. Paris: UNESCO.
- Breslawski, R. (2005). *Microfilm media and technology in a digital world*. 34, 175-178
- Caddel, P. (1995). Arşivciliğin felsefi boyutları. *Arşivcilik Konferansı-I Bildiri Kitabı* içinde (s.37-49) İstanbul: Librairie de-Pera.
- Castells, P. Perdrix, F. Pulido, E. Rico, M. Benjamins, R. Contrera, ve J. Lorés, J. (2004). Neptuno: Semantic web technologies for a digital newspaper archive. *Article Lecture Notes in Computer Science*. Çevirimiçi ön yayın. Doi: 10.1007/978-3-540-25956-5_31
- Deacon, D. (2007). Yesterday’s papers and today’s technology: Digital newspaper archives and ‘Push Button’ content analysis. *European Journal of Communication*, 22, 5–25.

- Evans, B. F. (1984). Archivists and records managers: Variations on a theme. M. F. Daniels and T. Walch(Ed.), *A modern archives reader : Basic readings on archival theory and practice* içinde (ss. 25-38). Washington: National Archives and Records Service.
- Habermas, J. (2003). *Kamusalığın yapısal dönüşümü*. (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orjinal çalışmanın basım tarihi 1962)
- Hackett, R. A. (1998). *Bir Paradigmanın önemini yitirşi: Haber medyası çalışanlarında yanlılık ve nesnellik*. (A. İnal, Çev.). A.Ü. İletişim Fakültesi Yıllık, 31-37.
- İnal, A. (1996). *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları
- İrvan, S. (1995). Demokratik sistemlerde medyanın rolü. *Birikim*, 68-69, 76-83.
- Jantz, R. ve Giarlo, M. (2008). Digital Archiving and Preservation: Technologies and processes for a trusted repository. *Journal of Archival Organization*, 4, 193-213.
- Jenkinson, H. (1984). Reflections of an archivist. M. F. Daniels and T. Walch(Ed.), *A modern archives reader : Basic readings on archival theory and practice* içinde (s. 15-23). Washington: National Archives and Records Service.
- Keane, J. (1992). *Medya ve demokrasi*. (H. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları:
- Lyons, M. (2002). K-12 Instruction and digital access to archival materials. *Journal of Archival Organization*, 1 (1), 19-34.
- Miller, F. , Feith, J.A. ve Fruin, R. (1968). *Manual for the arrangement and description of archives*. New York:The H.W. Wilson Company.
- Nicholson, B. (2013). The Digital Turn. *Media History*. 19, 59-73.
- Özdemirci, F.(1999). Teknolojik gelişmelerin belge yönetimine etkisi ve arşivler. *Türk Kütüphaneciliği*, 13, 50-57.
- Posner, E. (1984). Some aspect of archival development since French Revolution. M. F. Daniels and T. Walch (Ed.), *A modern archives reader: Basic readings on archival theory and practice* içinde (ss. 3-15). Washington: National Archives and Records Service.
- Rhoads, J. B. (1991). *Milli enformasyon sisteminde arşiv ve belge yönetiminin rolü*. (G. Atay, Çev.). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı

- Ronald, J. ve Giarlo, M. (2007). Digital archiving and preservation: Technologies and processes for a trusted repository. *Journal of Archival Organization*, 4, 193-213.
- Smith, L. (1993). Access to full text in microfilm vs optical disc: A newspaper closely examined. *Microform Review*, 22, 31-36.
- Şentürk, B. (2014). Online access in archives as a challenge for archives, archivists and archival material: An evaluation of viewpoint a group of archivist. *Türk Kütüphaneciliği* 28, 496-509.
- Tuchman, G. (1978). *Making news: A study in the constructions of reality*. New York: The Free Press.
- Yalçınkaya, Y. (2016). Dijital kültür ve dijital kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği* 30, 595-618.

Görüşülen Kişiler

- Yıldız, A.N. (görüşen) ve Uysal, M. (görüşülen). (2017) Milliyet Gazetesi Arşiv Sorumlusu, 09.06.2017, İstanbul
- Yıldız, A.N. (görüşen) ve Çevikcan, S. (görüşülen) (2017) Milliyet Gazetesi Ankara Temsilcisi, Gazeteci Yazar 08.06.2017, Ankara
- Dinçer, Ö. ve Tahincioğlu, G. (görüşülen) (2017) Milliyet Gazetesi Haber Müdürü 08.06.2017 Ankara
- Yıldız, A.N. (görüşen) ve GI (görüşülen) (2017) Milli Kütüphane Yetkilisi, 13.08.2017, Ankara
- Yıldız, A.N. (görüşen) ve GII (görüşülen) (2017) Milli Kütüphane Yetkilisi, 14.08.2017, Ankara
- Yıldız, A.N. (görüşen) ve Kalkan, M. (görüşülen) (2017) Hürriyet Gazetesi Dokümantasyon Merkezi Şefi 07.08.2017 (telefon görüşmesi) ve 13. 11,2017, İstanbul
- Yıldız, A.N. (görüşen) ve GIII (görüşülen) (2017) Hürriyet Gazetesi Muhabiri, 07.08.2017 (telefon görüşmesi) ve 15.11.2017, İstanbul.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldız, A. N. ve Dinçer, Ö. (2018). Dijital çağda Türkiye’de gazete arşivleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2280-2309.
DOI: 10.26466/opus.492434